ePublishing

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
EKT NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Ηθική. Περιοδικό φιλοσοφίας

Αρ. 15 (2022)

Το χρέος του φιλοσόφου

Αντώνιος Βλάχος

doi: 10.12681/ethiki.30731

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βλάχος Α. (2022). Το χρέος του φιλοσόφου. *Ηθική. Περιοδικό φιλοσοφίας*, (15), 29–34. https://doi.org/10.12681/ethiki.30731

https://epublishing.ekt.gr | **e-Εκδότης:** EKT | **Πρόσβαση:** 07/08/2025 09:47:47

Το χρέος του φιλοσόφου

Αντωνιος Βλαχος

Περίληψη: Σε όσους ασχολούνται με την επιστήμη της Φιλοσοφίας, καθώς ως τέτοια λογίζεται και μάλιστα, περαιτέρω, ως επιστήμη των επιστημών, γεννάται το εύλογο ερώτημα σχετικά με το ποιος πρέπει να καλείται φιλόσοφος και, τελικά, ποιο χρέος οφείλει να επιτελέσει ως προς το «ποίμνιόν» του. Πρόκειται, με άλλους λόγους, για μία ενδοσκόπηση, για μια αυτοαναφορά, ώστε να αυτοαποκαλείται ως τέτοιος και να εξυπηρετεί στο έπακρο τον σκοπό του. Με αφετηρία την αρχαία ελληνική φιλοσοφία, επιτελείται μια πρώτη προσπάθεια ορισμού και νοηματοδότησης του υπό εξέτασιν ζητήματος, δίνοντας εκ παραλλήλου το στίγμα της διαχρονικότητας, σύμφωνα με τη σύγχρονη τάξη πραγμάτων.

Λέξεις-κλειδιά: Αρχαία ελληνική φιλοσοφία; Σοφία; Γνώση; Ευτυχία; Άριστη πολιτεία

Η προκειμένη παρουσίαση αφορά το χρέος το οποίο έχει ο φιλόσοφος και ως προς τον εαυτό του αλλά και ως προς την πραγματικότητα ως μέρος της. Προτού, όμως, γίνει αυτό αξίζει να αναφερθούμε σε ποιόν τελικά μπορεί να δοθεί το κατηγόρημα «φιλόσοφος», παρουσιάζοντας τις απόψεις ορισμένων σπουδαίων φιλοσόφων-εκπροσώπων της προσωκρατικής, της στωικής φιλοσοφίας και της αρχαίας σοφιστικής. Με γνώμονα, όμως, την πλατωνική φιλοσοφία και, συγκεκριμένα, ορμώμενοι από την αλληγορία του σπηλαίου, θα επιχειρήσουμε να δώσουμε απάντηση αφενός στην αρμοδιότητα και την υποχρέωση του φιλοσόφου αφετέρου στη διαχρονικότητα του έργου που επιτελεί ο ίδιος, ως κομμάτι της παγκόσμιας ιστορίας.

Πιο αναλυτικά, και ήδη κατά την προσωκρατική φιλοσοφία, ο

Ηράκλειτος χρησιμοποίησε πρώτος τον όρο «φιλόσοφος», σύμφωνα με τον Κλημέντα τον Αλεξανδρέα, ως εκείνον τον άνδρα που αγαπά τη σοφία και άρα είναι γνώστης πολλών πραγμάτων.[1] Αν και ο προσδιορισμός αυτός έχει εγείρει το ενδιαφέρον και τις έντονες αντιδράσεις πολλών μελετητών, ωστόσο, ίσως να υπονοείται ότι φιλόσοφος είναι εκείνος ο οποίος αγαπά τη σοφία, η οποία, με τη σειρά της, έγκειται στη γνώση του λόγου. Ως λόγος ορίζεται η «τάξη του κόσμου». Το σημαντικότερο εδώ είναι ότι σοφία και φιλόσοφος δεν είναι δύο ποσά ανάλογα. Διακρίνεται το ένα από το άλλο. Η σοφία είναι προσόν του θεού. Ο φιλόσοφος, ως άνθρωπος, δεν είναι δυνατό να είναι τίποτε άλλο παρά φίλος της σοφίας. Κατόπιν τούτων, η σημασία της λέξης φιλόσοφος περιορίζεται στην επιδίωξη της γνώσης και της μόρφωσης εν γένει.[2]

Αυτή η διάκριση δεν υφίσταται, κατά τα λεγόμενα του Επίκουρου, όπως αναφέρεται στην *Επιστολή προς Μενοικέα.* Χαρακτηριστικά, η φιλοσοφία —και άρα αυτός που την ασκεί— αποκτά μια διαχρονικότητα. Οποιοσδήποτε, όποιας ηλικίας κι αν είναι, πρέπει να φιλοσοφεί, καθώς για κανέναν δεν είναι αργά «να φροντίσει για την υγεία της ψυχής του». Προνοώντας για την υγεία της ψυχής του, εκείνος που φιλοσοφεί προνοεί και για την ευτυχία στη ζωή του. Επομένως, κρίνεται αναγκαίο να φιλοσοφεί κανείς, να στοχάζεται και να αναστοχάζεται τα πράγματα εκείνα που φέρνουν ευτυχία, αφού, αν τη διαθέτει, έχει τα πάντα, ενώ, αν εκλείπει, κάνει τα πάντα για να την αποκτήσει. Συνάγονται, συνεπώς, δύο συμπεράσματα: κατά πρώτον, φιλόσοφος δεν χρειάζεται να είναι εκείνος που έχει μια κάποια εξειδίκευση ή έχει μαθητεύσει δίπλα σε ήδη φιλοσόφους ή στοχαστές, και κατά δεύτερον, αυτός που φιλοσοφεί προνοεί για μια ευτυχισμένη ζωή.[3] Αυτό το τελευταίο σημαίνει και το εξής: ο φιλόσοφος «δεν απολαμβάνει τον διαρκέστερο χρόνο αλλά τον όσο το δυνατόν πιο ευχάριστο».[4]

Στους κύκλους των σοφιστών και όσων «υπερασπίζονται» τον Σωκράτη, αυτός που φιλοσοφεί αφοσιώνεται σε μία θεωρητική ενασχόληση, εφόσον ασκείται με συστηματικό τρόπο.[5] Αυτό σημαίνει ότι η φιλοσοφία νοείται με μια ευρύτερη έννοια, αφορά πολλές πτυ-

χές της ζωής του ανθρώπου, αλλά, κυρίως, έχει να κάνει με την επιδίωξη του θανάτου. Ο θάνατος, όπως εκλαμβάνεται στον *Φαίδωνα*, αφορά την απελευθέρωση της ψυχής από τα οποιαδήποτε πάθη και τις συναφείς ανάγκες του σώματος.[6] Αφορά, ακόμη, την υπέρβαση της αισθητηριακής αντίληψης και την προσπάθεια να γνωρίσουμε εκείνο το οποίο όντως είναι, το «καθαρό είναι» με άλλους λόγους. Ως εκ τούτου, η φιλοσοφία αποκτά «θεία υπόσταση» κι αυτός που φιλοσοφεί με ορθό τρόπο προσιδιάζει περισσότερο στο θείο.[7]

Μέχρι ώρας, δίνεται το εξής περιεχόμενο στον όρο «φιλόσοφος»: είναι εκείνος που επιδιώκει τη γνώση των πραγμάτων, αυτός ο οποίος φιλοσοφώντας επιδιώκει την ευτυχία στη ζωή του και εκείνος που συμφιλιώνεται με τον θάνατο ως απομάκρυνση από το αισθητηριακά αντιληπτό. Ας δούμε τώρα πώς εκφέρεται το παρόν ζήτημα και το συνακόλουθο χρέος του, με γνώμονα το βιβλίο Ζ της *Πολιτείας* του Πλάτωνος.

Με αριστοτεχνικό τρόπο, το όλο ζήτημα αναπτύσσεται με την αλληγορία του σπηλαίου, ως μια προσπάθεια τεκμηρίωσης της θέσης του φιλόσοφου ως βασιλιά στην Ιδεώδη Πολιτεία. Κατά τον Πλάτωνα, ο, ελεύθερος πια από τα δεσμά της άγνοιάς του, άνθρωπος —και μετά την άνοδό του στον νοητό κόσμο ορώμενος και αποκτώντας γνώση για τις ιδέες και το αγαθόν— οφείλει να επιστρέψει ξανά στο σπήλαιο υπακούοντας σε έναν ανώτερο εξαναγκασμό. Η κάθοδός του δεν είναι τυχαία, αλλά εξυπηρετεί έναν ευγενή σκοπό: αυτός που εκπαιδεύτηκε για φιλόσοφος θα πρέπει συλλήβδην να δοκιμαστεί στο πραγματικό πεδίο. Ο φιλόσοφος αγαπά τη σοφία ολόκληρη, ποθεί και επιδιώκει να αντικρύσει την αλήθεια, στρέφεται προς το ίδιο το ωραίο και το γνωρίζει στην καθεαυτότητά του. Η γνώση εκείνου που είναι το κάθε πράγμα στην πραγματικότητα —το πραγματικό ον με άλλα λόγια— είναι υψίστης σημασίας για τη διευθέτηση των πολιτικών υποθέσεων. Διότι μόνο αυτός, λόγω της γνώσης του, μπορεί να επιφέρει στο κράτος αγαθότητα και δικαιοσύνη κι έχει το χρέος να επαγρυπνά για την ύπαρξη του αγαθού και δίκαιου κράτους. Ως γνώστης του όντος, λοιπόν, μπορεί να παραμονεύει με τον καλύτερο τρόπο για τους νόμους και τις πολιτικές και πολιτεια-

κές υποθέσεις, ενώ δεν δύναται να πράξει το ίδιο κάποιος δεσμώτης που επιλέγει να ζει εντός του κόσμου των αισθήσεών του.[8] Τούτων λεχθέντων, καταφαίνεται ότι χρειάζεται να υπάρχουν κάποιοι που να είναι υπεύθυνοι σε όλο αυτό το εγχείρημα, γεγονός που οδηγεί στο αίτημα του Πλάτωνα για τους φιλόσοφους-βασιλείς. Ως τέτοιοι ορίζονται εκείνες οι προσωπικότητες που δεν διαθέτουν μόνο γνώσεις και συνθετική σκέψη, αλλά πείρα ζωής, διοικητικές ικανότητες και αδαμάντινο χαρακτήρα. Αναλαμβάνουν την εξουσία από αίσθηση καθήκοντος, για να διοχετεύσουν μέσα στη νομοθεσία τη σοφία τους και την ακεραιότητά τους. Δεν διαθέτουν ούτε προσωπική περιουσία ούτε καν οικογένεια, ώστε να είναι αδέκαστοι, ανεπηρέαστοι και ολόψυχα αφοσιωμένοι στο κοπιώδες λειτούργημά τους. Ωστόσο, για να γίνει κάποιος φιλόσοφος-βασιλέας απαιτείται να μορφωθεί. Η κατάλληλη παιδεία για τον φιλόσοφο-βασιλέα πρέπει να καλύπτει τόσο την προεισαγωγική όσο και την πραγματική γνώση, ύψιστο αντικείμενο της οποίας είναι το αγαθό. Ως αγαθό, όμως, εκλαμβάνεται κάτι το οποίο δεν είναι ούτε ηδονή, ούτε πλούτος, ούτε η τιμή, ούτε η ίδια η δικαιοσύνη, ούτε κάποια από τις αρετές. Υπάρχει κάτι υψηλότερο από τη δικαιοσύνη· η Ιδέα της δικαιοσύνης, η οποία, βεβαίως, ευρίσκεται εντός της Ιδέας του αγαθού. Κατά συνέπεια, ο φιλόσοφος-βασιλέας πρέπει να εισαχθεί στη διδασκαλία του όντος και του αγαθού. Πρέπει, δηλαδή, να γνωρίσει «εκείνο το οποίο είναι». Πώς θα το γνωρίσει; Μόνο με την καθαρή σκέψη κι όχι με την αισθητηριακή αντίληψη. Γιατί με την καθαρή σκέψη; Καθότι μόνο έτσι ο φιλόσοφος θα έχει το βλέμμα του στραμμένο στις Ιδέες.[9]

Κατόπιν τούτων, λοιπόν, φιλόσοφος είναι εκείνος που επιτελεί με τον άριστο τρόπο το χρέος του ως τέτοιος. Συγκεκριμένα, είναι εκείνος, κατά την πλατωνική αλληγορία του σπηλαίου, που επιδιώκει την άριστη πολιτεία. Ως λάτρης της σοφίας ολόκληρης, γνωρίζει το πραγματικό ον απαλλαγμένος από τα απεικάσματα του εμπειρικού κόσμου και, έχοντας αυτό το εφόδιο, οφείλει ταυτοχρόνως να μεριμνεί και για τον εαυτό του και για όλους τους άλλους. Είναι εκείνος ο οποίος θα ανασύρει από το γεμάτο σκιές σπήλαιο όλους εκείνους τους δεσμώτες που αυταπατώνται. Είναι εκείνος που αναλαμβάνει

το χρέος να αφυπνίσει συνειδήσεις, όσο δύσκολο κι αν είναι, όσο κι αν οι υπόλοιποι του προβάλλουν αντίσταση. Διότι, κατ᾽ αυτόν τον τρόπο, μπορεί να επέλθει η αληθινή τάξη σε μία πόλιν: όταν ένας άρχοντας, που η ψυχή του βρίσκεται η ίδια σε τάξη κι έχει δει το αγαθό, βάλει τη σφραγίδα του στην τάξη της πόλεως. Με αυτόν τον τρόπο, η πόλις των φιλοσόφων είναι το πρότυπο για κάθε άλλη υφιστάμενη και μελλοντική πόλη που πασχίζει για τη δικαιοσύνη και είναι το πρότυπο του φιλοσοφικού βίου.

Προς μία επισκόπηση των προλεγόμενων, το περιεχόμενου του όρου και το συνακόλουθο χρέος του φιλοσόφου —ή, διαφορετικά, εκείνου που θεωρεί ότι φιλοσοφεί— ποικίλλει από στοχαστή σε στοχαστή και ανάλογα με τις συνθήκες που επικρατούσαν στην εποχή του καθενός. Εντοπίζονται, όμως, δύο κοινά χαρακτηριστικά μεταξύ τους: αφενός η αναγκαιότητα για μια ορθολογική σκέψη κι αφετέρου η οριοθέτηση των ανθρώπινων υπό το πρίσμα της απόλυτης γνώσης. Στη σημερινή, όμως, εποχή η φιλοσοφική παραγωγή είναι σαφώς μειωμένη. Ο κάθε άνθρωπος ξεχωριστά αφορμάται μόνον από μια επίγεια πραγματικότητα. Παρασύρεται από αυτήν και τα καθημερινά του προβλήματα, εμφανίζεται δέσμιος της εξατομικευμένης εμπειρικής πραγματικότητας, χωρίς να μπορεί να διακρίνει τελικά αν αυτή είναι όντως πραγματική ή φανταστική. Δεν φιλοσοφεί. Υπό την έννοια ότι ούτε η ψυχή του ευφραίνεται ούτε επιχειρεί να γνωρίσει τα όντως όντα και να βρει την κρυμμένη αλήθεια πίσω από ό,τι τον ταλανίζει. Εκφέρει απλώς γνώμες και τις διαμορφώνει με βάση τις συνθήκες που επικρατούν, κοινωνικές-οικονομικές-πολιτικές. Δικαίως ή όχι, αυτές μετατρέπονται σε τρόπο σκέψης που ορίζει τη ζωή του και τις συνακόλουθες συμπεριφορές του. Κι εδώ έρχεται το χρέος του σύγχρονου φιλοσόφου.

Καθήκον και χρέος του είναι να επιχειρήσει να κάνει τον κόσμο καλύτερο. Όχι θεωρητικά πια, αλλά πρακτικά. Όχι, δηλαδή, με ατέρμονους διαλόγους που πλέον κουράζουν τον συνομιλητή. Άλλωστε, κι αυτός καταπονημένος φαίνεται να είναι από το βάρος της ίδιας του της ζωής. Όχι με διδαχές και νουθεσίες που μοιάζουν με αερολογίες. Αντιθέτως, ο σύγχρονος φιλόσοφος —αν θέλει να λέγε-

ται τέτοιος— θα πρέπει να επικοινωνεί τις ιδέες του. Η επικοινωνία αυτή των ιδεών δεν θα γίνεται σε έναν κλειστό κύκλο ομοειδών, όπου απλώς γίνεται ανταλλαγή απόψεων και θεωριών. Η επικοινωνία θα πρέπει να είναι ανάλογη του μορφωτικού επιπέδου του συνομιλητή. Ειδικότερα, η γλώσσα αυτής της επικοινωνίας θα πρέπει να είναι απλή και λιτή, ώστε να γίνεται κατανοητή από όλους. Ο τρόπος της μεταλαμπάδευσης ιδεών θα πρέπει να ακολουθεί το πρότυπο: η πραγματικότητα είναι εδώ, εδώ και τα προβλήματα. Χρέος του, επομένως, είναι η ενασχόληση με ζητήματα τα οποία άπτονται της παρούσας πραγματικής ζωής· πρέπει να δίνει λύσεις ως προς την αντιμετώπισή τους. Έτσι μόνο η επιστήμη της φιλοσοφίας θα προσεγγίσει ακόμα περισσότερο τον άνθρωπο και θα τον κάνει να ασχοληθεί με έναν εναλλακτικό τρόπο ζωής. Τοιουτοτρόπως, η φιλοσοφία θα μετατραπεί σε σύγχρονο στοχασμό και ο φιλόσοφος θα νιώθει τέρψη κρίνοντας εκ του αποτελέσματος. Η διαδικασία, βέβαια, αυτή δεν μπορεί να επιτελεστεί από τη μια στιγμή στην άλλη. Χρειάζεται χρόνο και κόπο. Χρόνο, εκκινώντας από την παιδική ηλικία· κόπο, διότι θα υπάρχουν πάντοτε οι απρόθυμοι. Αν, όμως, ο φιλόσοφος διακρίνεται από διαύγεια πνεύματος, τότε θα είναι και λάτρης του ωραίου, εκείνης δηλαδή της ωραιότητας που ενοικεί στην επιτέλεση του τελικού σκοπού: την αντιμετώπιση της πραγματικότητας ως τέτοιας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Karl Bormann, *Πλάτων*, μτφρ. Ιωάννης Γ. Καλογεράκος (Αθήνα: Καρδαμίτσα, 2006), 55.
2. Bormann, *Πλάτων*, 56.
3. Επίκουρος, *Επιστολή πρός Μενοικέα, Κύριαι δόξαι, Επικούρου προσφώνησις,* μτφρ. Ν. Μ. Σκουτερόπουλος (Αθήνα: Στιγμή, 2013), 17.
4. Επίκουρος, *Επιστολή πρός Μενοικέα, Κύριαι δόξαι, Επικούρου προσφώνησις,* 23.
5. Bormann, *Πλάτων*, 57.
6. Πλάτων, *Φαίδων*, εισαγ.-μτφρ.-σχόλια Φιλολογική ομάδα Κάκτου (Αθήνα: Κάκτος, 2013), 82.
7. Bormann, *Πλάτων*, 61-63.
8. Bormann, *Πλάτων*, 109-110.
9. Πλάτων, *Πολιτεία*, μτφρ. Ν. Μ. Σκουτερόπουλος (Αθήνα: Πόλις, 2002), 336-573.